

Sylwia Pangsy-Kania

Uniwersytet Gdański
e-mail: sylwia.pangsy-kania@ug.edu.pl
ORCID: 0000-0002-7850-9101

Marcin Zieleniecki

Uniwersytet Gdański
e-mail: marcin.zieleniecki@prawo.ug.edu.pl
ORCID: 0000-0002-4292-1081

DOI: 10.15290/oes.2026.01.123.05

PROCESY DEMOGRAFICZNE W POLSCE W LATACH 1946–2024. KONSEKWENCJE KRYZYSU DEMOGRAFICZNEGO DLA SYSTEMU EMERYTALNEGO ORAZ PERSPEKTYWY WZROSTU DZIETNOŚCI W ŚWIELE WARTOŚCI ŻYCIOWYCH STUDENTÓW¹

Streszczenie

Cel | W kontekście przyszłego rozwoju społeczno-gospodarczego wzrost dzietności staje się w Polsce poważnym wyzwaniem. Celem artykułu jest ukazanie zmian demograficznych w Polsce w latach 1946–2024 przez pryzmat ich przyczyn oraz skutków. W pracy sformułowano cztery pytania badawcze: 1. Jakie są konsekwencje kryzysu demograficznego dla systemu emerytalnego w Polsce?, 2. Jakie wartości życiowe przekładają się na perspektywy wzrostu dzietności?, 3. Czy system wartości studentów gwarantuje wzrost dzietności w najbliższych latach w Polsce?, 4. Jakie są zależności w systemie wartości reprezentowanym przez studentów oraz między systemem wartości reprezentowanym przez młode pokolenie a wartościami wyznawanymi przez ich rodziców i dziadków?

Metoda badań | By zrealizować cel badania, zastosowano metodę ilościową, wykorzystującą sondaż techniką CAWI. Dobór próby w przeprowadzonym badaniu miał charakter celowo-kwotowy. Ankietę wypełniło 147 studentów polskich uczelni. O najważniejsze wartości życiowe zostali zapytani nie tylko studenci, lecz także ich rodzice oraz dziadkowie. Badanie międzypokoleniowe zostało przeprowadzone w kontekście systemu

¹ Artykuł zaakceptowano do druku 12.01.2026.

wartości S. Schwartza. Wyniki badania zostały przedstawione w postaci charakterystyki opisowej oraz zależności na podstawie współczynnika korelacji liniowej r-Pearsona.

Wnioski | Wyniki badania wskazują, że wartości życiowe reprezentowane obecnie przez młode pokolenie nie gwarantują stabilnego rozwoju demograficznego. Pogłębianie się kryzysu demograficznego w Polsce stanowi poważne wyzwanie dla systemu emerytalnego.

Oryginalność / wartość / implikacje / rekomendacje | Na tle wielowymiarowych uwarunkowań dzietności zwrócona została uwaga na znaczenie wartości życiowych młodych ludzi w podejmowaniu decyzji o rodzicielstwie. Oryginalność opracowania wynika z przyjęcia szerokiej perspektywy czasowej (1946–2024) i zastosowania badań międzypokoleniowych. Wartość opracowania polega na integracji analizy procesów demograficznych z refleksją nad systemem wartości i ich rolą w kształtowaniu polityki społecznej.

Słowa kluczowe: demografia, dzietność, rozwój społeczno-gospodarczy, Polska, system emerytalny, ekonomia, prawo, studenci

THE DEMOGRAPHIC PROCESSES IN POLAND FROM 1946 TO 2024. THE CONSEQUENCES OF THE DEMOGRAPHIC CRISIS FOR THE PENSION SYSTEM AND THE PROSPECTS FOR INCREASING FERTILITY IN THE CONTEXT OF STUDENTS' LIFE VALUES

Summary

Purpose | In the context of the future socio-economic development, the increase in fertility has become a serious challenge in Poland. The aim of the article is to present the demographic changes in Poland between 1946 and 2024 through the lens of their causes and consequences. The study poses four research questions: 1. What are the consequences of the demographic crisis for the pension system in Poland?, 2. What life values influence the prospects for increased fertility?, 3. Does the value system of students guarantee an increase in fertility in Poland in the coming years?, 4. What are the relationships within the value system represented by students, and between the value system of the younger generation and the values of their parents and grandparents?

Research method | To achieve the research objective, a quantitative method was applied, using a survey conducted with the CAWI technique. The sample selection in the study was purposive-quota based. The questionnaire was completed by 147 stu-

dents from Polish universities. Questions about the most important life values were addressed not only to the students but also to their parents and grandparents. The intergenerational study was conducted within the framework of S. Schwartz's value system.

Results | The research results indicate that the life values currently represented by the young generation do not guarantee stable demographic development. The deepening demographic crisis in Poland poses a serious challenge to the pension system.

Originality/value/implications/recommendations | Against the background of the multifaceted determinants of fertility, attention was given to the particular importance of young people's life values in making decisions about parenthood. The originality of the study stems from the use of a broad time perspective (1946–2024) and from the application of intergenerational research. The value of this study lies in the integration of the demographic process analysis with a reflection on the system of values and their role in shaping social policy.

Keywords: demography, fertility, socio-economic development, Poland, pension system, economics, law, students

JEL classification: J11, J13, J26, O21

1. Wstęp

Zmiany demograficzne odgrywają kluczową rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym, ponieważ determinują przyszłość rynku pracy oraz systemu emerytalnego w danym kraju. Spadek współczynnika dzietności w Polsce nabrał tempa począwszy od lat 90. XX wieku, a obecnie współczynnik ten jest na skrajnie niskim poziomie. W ostatnich latach odnotowuje się w naszym kraju wzrost przeciętnego wieku kobiet w chwili urodzenia pierwszego dziecka, a także mniejszą skłonność do zawierania małżeństw i większą liczbę rozwodów. W dłuższym okresie należy spodziewać się kontynuacji tych negatywnych tendencji [Sytuacja demograficzna Polski, 2024; Sytuacja demograficzna Polski..., 2023, s. 12]. Pułapka niskiej dzietności i zbliżenie się do poziomu dzietności, który nie gwarantuje zastępowalności pokoleń, wskazują na pogłębiający się w Polsce kryzys demograficzny.

Artykuł podejmuje istotną i aktualną problematykę kryzysu demograficznego w Polsce, ukazując jego historyczne uwarunkowania, konsekwencje społeczno-gospodarcze, uwarunkowania rodzicielstwa oraz perspektywy wzrostu dzietności w kontekście wartości życiowych młodego pokolenia. Wartości stanowią fundament rozwoju człowieka, ponieważ wpływają na jego preferencje, wybory i podejmowane decyzje. Życie powinno opierać się na wartościach wyższych, które ostatecznie prowadzą do szczęścia, natomiast hedonizm i wartości materialne, stanowiące tylko iluzję szczęścia [Pangsy-Kania, 2024], mogą dodatkowo być symptomem kryzysu demograficznego. Teoria wartości S. Schwartza wyróżnia uniwersalne kategorie wartości motywacyjnych, które kierują ludzkim postępowaniem. W kontekście decyzji prokreacyjnych i poziomu dzietności szczególne znaczenie mają te wartości, które promują więzi rodzinne.

Celem głównym opracowania jest ukazanie zmian demograficznych w Polsce w latach 1946–2024 w kontekście ich przyczyn oraz skutków. Z celu głównego wynikają cztery następujące pytania badawcze: 1. Jakie są konsekwencje kryzysu demograficznego dla systemu emerytalnego w Polsce?, 2. Jakie wartości życiowe przekładają się na perspektywy wzrostu dzietności?, 3. Czy system wartości studentów gwarantuje wzrost dzietności w najbliższych latach w Polsce?, 4. Jakie są zależności w systemie wartości reprezentowanym przez studentów oraz między systemem wartości reprezentowanym przez młode pokolenie a wartościami wyznawanymi przez ich rodziców i dziadków? Aby odpowiedzieć na te pytania, przyjęta została struktura opracowania, która rozpoczyna się ukazaniem zmian dzietności w Polsce w latach 1945–2024 na podstawie danych GUS. Następnie opisane zostały konsekwencje obecnego kryzysu demograficznego w Polsce w kontekście wyzwań dla systemu emerytalnego, aby w dalszej części pracy przejść do charakterystyki wartości życiowych przekładających się na perspektywy wzrostu dzietności przez pryzmat teorii S.H. Schwartza, a następnie do perspektyw wzrostu rodzicielstwa w Polsce, opartych na badaniu CAWI [Ankieta, 2025].

Integralną częścią niniejszego opracowania są wyniki własnego badania empirycznego przeprowadzonego wśród studentów polskich uczelni. Obszar badań został skoncentrowany na wartościach w życiu młodych ludzi z uwzględnieniem barier rodzicielstwa. Biorąc pod uwagę szeroką perspektywę czasową

niniejszego opracowania, w części badawczej ukazano także konfrontację wartości studentów z wartościami ich rodziców i dziadków. Takie międzypokoleniowe porównanie umożliwia dostrzeżenie zmian w tym, co młodzi Polacy oraz ich rodzice i dziadkowie uznają za cenne i korzystne na przestrzeni 80 lat, wskazując jednocześnie na znaczenie kontekstu wychowawczego. Wyniki badania zostały przedstawione w postaci charakterystyki opisowej oraz zależności na podstawie współczynnika korelacji liniowej r -Pearsona. Wyniki badania stanowią jednocześnie element scenariusza perspektyw rodzicielstwa w Polsce na najbliższe lata.

Niniejsze opracowanie wpisuje się w podejście interdyscyplinarne, ponieważ łączy trzy perspektywy: ekonomiczną, demograficzną i socjologiczną. Artykuł stanowi cenny głos w debacie dotyczącej czynników wpływających na dzietność w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia systemu wartości reprezentowanego przez młode pokolenie. Uzyskane wyniki mają charakter praktyczny, gdyż mogą stanowić punkt odniesienia dla działań w obszarze polityki rodzinnej i edukacyjnej, a także podkreślają rolę wychowania w kształtowaniu postaw i wartości młodych ludzi.

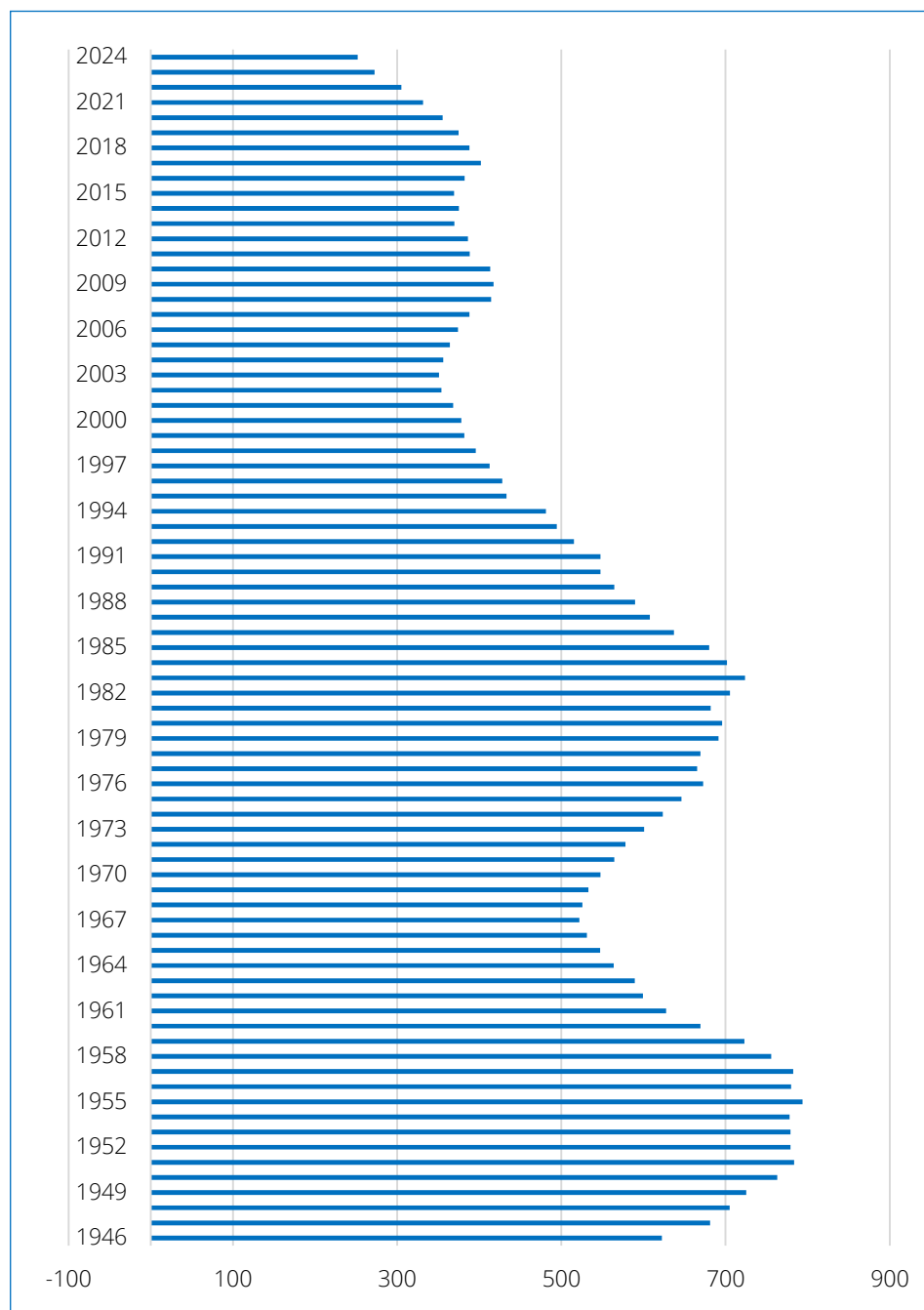
2. Zmiany demograficzne w Polsce w latach 1945–2024 oraz konsekwencje kryzysu demograficznego w aspekcie przyszłego rozwoju społeczno-gospodarczego

2.1. Dzietność w Polsce w latach 1946–2024

Przed wybuchem II wojny światowej liczba ludności wynosiła w Polsce 32,1 miliona. W 1938 roku w Polsce urodziło się 850 tys. dzieci. Straty ludności na skutek okupacji niemieckiej i radzieckiej (ponad 6 mln) oraz zmniejszenie przyrostu naturalnego spowodowały zmniejszenie liczby ludności o 8,5 mln w porównaniu z okresem przed wybuchem wojny. W 1946 roku urodziło się w Polsce 623 tys. dzieci [Dmochowska, 2015], a w kolejnych latach tendencja wzrostowa była kontynuowana (rysunek 1).

RYSUNEK 1

Liczba urodzeń w Polsce w latach 1946–2024 (w tys.)

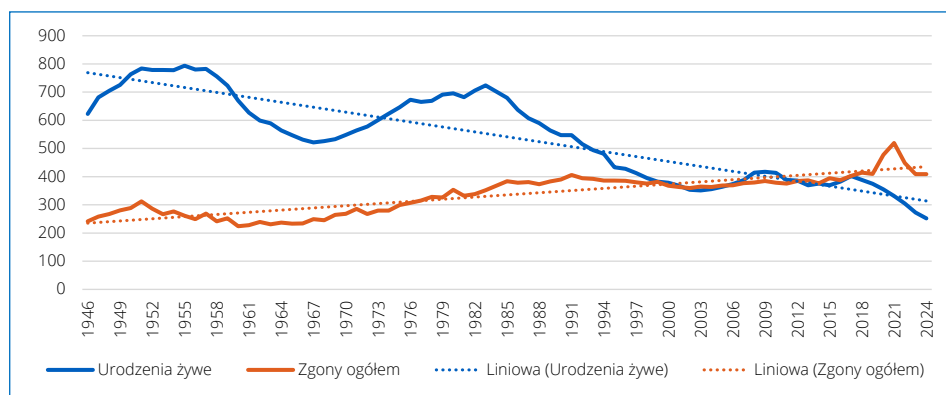

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Jak wynika z danych zawartych na rysunku 1, od ponad 50 lat notuje się w Polsce stopniowy spadek liczby urodzeń. Malejący trend urodzeń w porównaniu z rosnącym trendem zgonów wskazują na utrzymanie się ujemnego przyrostu naturalnego (rysunek 2).

RYSUNEK 2

Liczba urodzeń i zgonów w Polsce w latach 1946–2024 (w tys.)

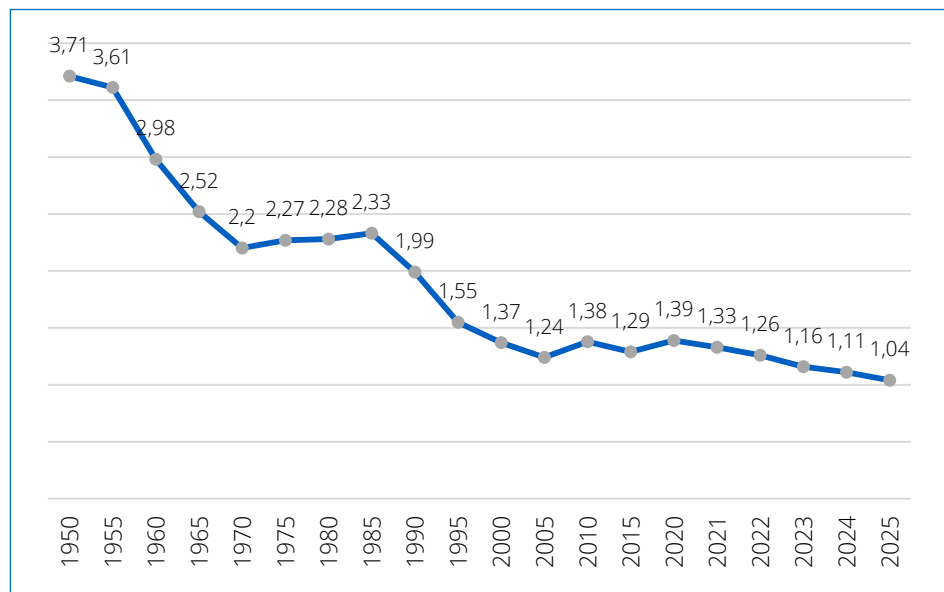
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Pogłębianie się negatywnych tendencji demograficznych w Polsce znajduje potwierdzenie we współczynniku dzietności (ang. *Total Fertility Rate* – TFR), którego kształtowanie się na przestrzeni niemalże 80 lat zostało przedstawione na rysunku 3. Współczynnik dzietności oznacza liczbę dzieci, które urodziłyby przeciętnie kobieta w ciągu całego okresu rozrodczego (15–49 lat) przy założeniu, że w poszczególnych fazach tego okresu rodziłyby z intensywnością obserwowaną w badanym roku, tzn. przy przyjęciu cząstkowych współczynników płodności z tego okresu za niezmiennie [Pojęcia stosowane w statystyce publicznej, 2025].

W 1990 roku TFR w Polsce wyniósł 1,99 i od tamtego czasu znajdował się poniżej wartości gwarantującej prostą zastępowalność pokoleń, która wynosi około 2,1 dziecka na 1 kobietę. W latach 90. XX w. decyzja o przesunięciu wieku zakładania rodziny była podyktowana przede wszystkim chęcią uzyskania stabilizacji na rynku pracy [Kotowska i in., 2008]. Zmiany w postawach i życiowych priorytetach młodych ludzi związane były z dążeniem do zdobycia wyższego wykształcenia i osiągnięcia stabilizacji finansowej [Sytuacja demograficzna Polski, 2025].

RYSUNEK 3

Wskaźnik TFR w Polsce w latach 1950–2025

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Od dwóch dekad współczynnik dzietności osiąga poziomy wskazywane jako skrajnie niskie – wynoszące poniżej 1,5 [Golczyk, Kamińska, 2023]. Zmiany określające długookresowy kierunek wskazują na spadek TFR poniżej 1,0 już w 2026 roku, co nie pozwala mieć wątpliwości, że w Polsce mamy do czynienia z kryzysem demograficznym, który wpisuje się w globalny problem starzenia się społeczeństw krajów wysoko rozwiniętych [Michalski, 2009; Nusbaum i in., 2024; Nosarzewska, 2020].

Przyczyn niskiej dzietności w Polsce należy doszukiwać się w aspektach społeczno-ekonomicznych, do których zalicza się: brak poczucia stabilizacji sytuacji mieszkaniowej oraz zatrudnienia obojga partnerów na rynku pracy, koszty macierzyństwa wynikające z trudności w godzeniu przez kobiety pracy zawodowej, obowiązków domowych i opieki nad dziećmi oraz niespójność w prowadzeniu polityki rodzinnej w Polsce [Sikorska, 2021]. Potwierdzeniem są wyniki badań CBOS [2017], w których respondenci wskazali, że głównymi powodami niepodjęcia decyzji o rodzicielstwie są poczucie niepewności

oraz czynniki ekonomiczne. Badani wskazywali przede wszystkim na brak stabilności finansowej i niepewność dotyczącą przyszłości oraz ograniczenia związane z sytuacją mieszkaniową. Warto zaznaczyć, że kobiety częściej niż mężczyźni uważały, iż decyzja o nieposiadaniu dzieci wynika z ich obawy przed utratą pracy, podczas gdy mężczyźni częściej wskazywali na takie powody, jak wygoda, chęć korzystania z życia czy niechęć do wyrzeczeń. Istotną kwestią w kontekście podejmowania decyzji o rodzicielstwie w Polsce jest także brak odpowiedniej opieki medycznej w czasie ciąży oraz brak wsparcia dla przyszłych matek [Golczyk, Kamińska, 2023]. Należy dodać, że przyczyną niskiego wskaźnika dzietności w Polsce jest coraz częstszy problem społeczny w postaci niepłodności [Bakiera, 2022]. W procesie podejmowania decyzji o rodzicielstwie trzeba też wziąć pod uwagę trudności z tworzeniem stabilnych związków [Mynarska, 2011].

Ważną determinantą dzietności jest również wychowanie młodzieży i kwestia wyznawanych przez nich wartości, wpływających na ich przyszłe życiowe decyzje. Zdaniem psychologa S. Grzelaka [Gronek, 2025] istota problemu demograficznego w Polsce tkwi nie w barierach ekonomicznych czy społecznych, ale w wychowywaniu młodego pokolenia, skutkującego tym, że u polskich nastolatków obserwuje się stały spadek pragnienia posiadania w dorosłym życiu rodziny i dzieci. W badaniach zwrócona została uwaga na to, że religijność jest czynnikiem wiążącym się z większym pragnieniem posiadania dzieci. Na decyzje kobiet o posiadaniu czy nieposiadaniu dziecka ma także wpływ współczesna kultura masowa, ponieważ wspierane pozarodzinne aspiracje kobiet są trudne do pogodzenia z macierzyństwem, zwłaszcza wielokrotnym. W profilaktycznych działaniach wychowawczych należy stwarzać młodym ludziom okazję do bezpośredniego kontaktu z dobrymi, kochającymi się małżeństwami, do których powinni należeć rodzice i dziadkowie młodego pokolenia.

Szeroko obecnie promowane kwestie równościowe oraz ideologie sprzeczne z rodzicielstwem nie będą sprzyjały wzrostowi dzietności [Dybińska, 2025]. W prognozach demograficznych należy też uwzględnić zmieniający się model życia. Dane GUS potwierdzają, że w naszym kraju coraz popularniejsze jest życie w pojedynkę [Kalus, 2025]. Zmiany w strukturze demograficznej oraz dynamika liczebności populacji wywierają istotny wpływ na funkcjonowanie całej gospodarki oraz stanowią istotne determinanty rozwoju lokalnego [Śleszyński,

Wiśniewski, Szejgiec-Kolenda, 2018]. Niska dzietność ma decydujące konsekwencje dla rynku pracy i poziomu zatrudnienia, edukacji oraz funkcjonowania systemu emerytalnego [Sikorska, 2021; Ditrich, 2025].

Jak wynika z powyższych rozważań, istnieje wiele czynników wpływających na dzietność, a system wartości i życiowych priorytetów jest jednym z nich. Problem niskiej dzietności stał się w Polsce ważkim elementem debaty publicznej i politycznej, a kolejne rządy wdrażały strategie mające na celu poprawę dzietności w naszym kraju. Specjaliści analizujący wprowadzony w 2016 roku program pronatalistyczny „500+” wskazują na jego nieefektywność [Kaźmierczak-Kałużna, 2020] i dalsze pogłębianie się kryzysu demograficznego, którego skutki przekładają się na brak zastępowalności pokoleń, co oznacza, że w przyszłości coraz mniejsza liczba osób pracujących będzie musiała utrzymywać rosnącą liczbę emerytów. Niekorzystny trend w zakresie demografii w aspekcie przyszłego rozwoju społeczno-gospodarczego stanowi przede wszystkim wyzwanie dla systemu emerytalnego.

2.2. Konsekwencje kryzysu demograficznego w Polsce w kontekście systemu emerytalnego

Zjawiska demograficzne (starzenie się ludności, przedłużanie się przeciętnej długości życia, spadek liczby pracowników wskutek zmniejszenia się liczby urodzeń), społeczne (późniejsze rozpoczynanie kariery zawodowej przez młodzież, zmiany w strukturze zatrudnienia) i gospodarcze (procesy globalizacji i konieczność sprostania wynikającej z nich konkurencji) stanowiły uzasadnienie reformy systemu emerytalnego wprowadzonej w 1999 roku [*Bezpieczeństwo dzięki...*, 1997]. Miała ona na celu przygotowanie systemu emerytalnego do funkcjonowania w niekorzystnych warunkach demograficznych. Dotychczasowy, w pełni repartycyjny, system emerytalny nie był bowiem, zdaniem autorów reformy, gotowy do sprostania wyzwaniom wynikającym z procesu starzenia się społeczeństwa. Spodziewano się, że w kolejnych latach z powodu stopniowego osiągnięcia wieku emerytalnego przez osoby należące do pokolenia wyżu demograficznego okresu powojennego (osoby urodzone w latach 1946–1959) oraz wydłużania się życia znacząco wzrosną wydatki funduszu emerytalnego, a mniej liczna generacja osób w wieku produkcyjnym nie będzie zdolna wypracować środków umożliwiających sfinansowanie świadczeń

przysługujących rosnącej liczbie emerytów [*Bezpieczeństwo dzięki...*, 1997]. Do podstawowych założeń tej reformy należało: 1) wprowadzenie częściowego finansowania emerytury metodą kapitałową, 2) dywersyfikacja źródeł utrzymania po osiągnięciu wieku emerytalnego, 3) zmiana konstrukcji ryzyka emerytalnego i warunków nabycia prawa do emerytury i 4) zastosowanie nowej formuły ustalania wysokości emerytury [Zieleniecki, 2010].

Reforma emerytalna nie spowodowała zasadniczej zmiany modelu ochrony przed ryzykiem starości. Niepowodzeniem zakończyła się próba zmiany metody finansowania świadczeń emerytalnych w bazowym systemie ubezpieczenia emerytalnego z repartycyjnej na repartycyjno-kapitałową. Wysokie koszty funkcjonowania otwartych funduszy emerytalnych (OFE) oraz rosnący deficyt Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (FUS), będący konsekwencją skierowania do OFE ponad 1/3 jego przychodów ze składek na ubezpieczenie emerytalne, spowodował poważne obciążenie systemu finansów publicznych kosztami funkcjonowania kapitałowego segmentu ubezpieczenia emerytalnego. Zmiany w zakresie funkcjonowania tego segmentu wprowadzone w 2013 r. oznaczają *de facto* rezygnację z kapitałowej metody finansowania świadczeń emerytalnych. Nie powiodła się również próba zbudowania w naszym kraju wielostopniowego systemu zabezpieczenia emerytalnego. Ciężar zapewnienia źródła utrzymania po osiągnięciu wieku emerytalnego nadal spoczywa na publicznym, obowiązkowym, repartycyjnym systemie ubezpieczenia emerytalnego. Za najtrwalsze elementy reformy emerytalnej z 1999 r. należy uznać te, które nie dotyczyły paradygmatu systemu emerytalnego, lecz parametrów bazowego systemu ubezpieczenia emerytalnego, tj. konstrukcji ryzyka emerytalnego oraz formuły ustalania wysokości emerytury. Pod adresem polskiego systemu ubezpieczenia emerytalnego formułowane są coraz częściej krytyczne opinie odnośnie do jego efektywności oraz adekwatności świadczeń gwarantowanych przez ten system [Zieleniecki, 2020].

Nie napawają optymizmem informacje zawarte w ostatniej *Prognozie wpływów i wydatków Funduszu Ubezpieczeń Społecznych na lata 2025–2029*, przygotowanej przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych [*Prognoza wpływów i wydatków...*, 2024]. Wynika z niej, że w analizowanym okresie populacja Polski zmniejszy się o około 900 tys., tj. z 37 468 tys. osób w 2024 r. do 36 574 tys. osób w roku 2029. O 636 tys. zmniejszeniu ulegnie liczba osób w wieku przedprodukcyj-

nym (0–17 lat), zaś o 610 tys. obniży się liczba osób w wieku produkcyjnym (mężczyzn w wieku 18–64 lata i kobiet w wieku 18–59 lat). O 350 tys. wzrośnie natomiast liczba osób w wieku poprodukcyjnym (mężczyzn w wieku 65 lat i więcej oraz kobiet w wieku 60 lat i więcej). Zmiana struktury demograficznej polskiego społeczeństwa negatywnie wpłynie na sytuację finansową Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Prognoza zakłada wzrost deficytu rocznego FUS w ciągu pięciu lat o 35,2 mld zł w wariancie pośrednim, o 49,7 mld zł w wariancie pesymistycznym oraz o 25,3 mld zł w wariancie optymistycznym. Przewiduje się spadek wskaźnika wydolności Funduszu do 77% w wariancie pośrednim, 72,3% w wariancie pesymistycznym i 80,4% w wariancie optymistycznym. Z powyższych danych wynika jednoznacznie, że koszty wypłat świadczeń emerytalnych będą w najbliższych latach stanowić coraz większe obciążenie nie tylko dla FUS, lecz także dla całego systemu finansów publicznych.

3. **Dzielnosc w kontekście wartosci zyciowych**

Istotną determinantą dzietnosci sa osobiste wartosci zyciowe, poniewaz wplywaja one na podejmowane decyzje, postepowanie oraz postawy. Wartosci nadaja sens ludzkiej egzystencji – wyznaczaja osobiste cele zyciowe, ksztaltuja nasza tozsamosc oraz relacje z innymi ludzmi [Remiszewska, 2024, s. 11]. Hierarchia wartosci pozwala zrozumiec postepowanie czlowieka. Osobiste wartosci zyciowe wplywaja tez na to, jak postrzegamy szczescie, rozumiane jako zadowolenie z calosci zycia [Pangsy-Kania, 2024]. Szczegolne znaczenie maja wartosci w zyciu mlodych ludzi, gdyz ich rozumienie szczescia bedzie istotne w kontekście perspektyw dotyczacych rodzicielstwa.

W ciagu ostatniego stulecia opisano w literaturze przedmiotu rózne modele wartosci, które kieruja zachowaniem ludzi [Hanel i in., 2018]. Mimo ze wartosci w zyciu czlowieka uznawane sa za subiektywne i zmienne w czasie, to przeglad literatury daje mozliwosc poszukiwania uniwersalnej hierarchii wartosci, która pozwoli zrozumiec ludzkie zachowanie [Pangsy-Kania, 2023]. W badaniach nad wartosciami szczegolne znaczenie ma teoria osobistych wartosci Shaloma H. Schwartza, przyjmujaca forme kołowego kontinuum, które obejmuje zarówno treść, jak i strukture wartosci [Schwartz, 1992; 1994; 2012]. Teoria osobistych wartosci S.H. Schwartza wykazuje wprawdzie większy związek

z socjologią niż z ekonomią, ale jednocześnie daje badaniu empirycznemu, którego wyniki zostały przedstawiane w dalszej części niniejszego opracowania, solidne podstawy teoretyczne i pozwala na dokonanie w przyszłości porównań w skali międzynarodowej.

Uniwersalna teoria S.H. Schwartza składa się z 10 następujących wartości²: kierowanie sobą, stymulacja, hedonizm, osiągnięcia, władza, bezpieczeństwo, przystosowanie, tradycja, życzliwość, uniwersalizm. Kierowanie sobą oznacza niezależność w myśleniu, działaniu i wyborach, wolność, twórczość, kreatywność, nonkonformizm. Stymulacja odnosi się do zmienności, poszukiwania nowości, innowacyjności, dążenia do ekscytującego oraz urozmaiconego życia. Hedonizm to z kolei dążenie do przyjemności i zaspokajania osobistych potrzeb. Osiągnięcia wiążą się z osobistym sukcesem osiągniętym dzięki własnym kompetencjom w zgodzie ze społecznymi standardami. Władza reprezentuje status i społeczny prestiż, dominację nad innymi oraz kontrolowanie ludzi i zasobów. Bezpieczeństwo oznacza stabilizację, porządek społeczny, harmonię, bezpieczeństwo osobiste, rodziny oraz społeczeństwa. Przystosowanie symbolizuje samodyscyplinę, ograniczanie własnych działań, dążeń, impulsów, które mogłyby krzywdzić innych ludzi oraz naruszać społeczne normy. Tradycja wyraża szacunek oraz akceptację wobec rytuałów i idei własnej kultury lub religii, akceptację i podtrzymywanie zwyczajów. Życzliwość jest związana z miłością i przyjaźnią, które przejawiają się w dbaniu o dobro bliskich osób. Uniwersalizm implikuje zrozumienie, szacunek i tolerancję, a także sprawiedliwość, pokój, dbałość o środowisko naturalne. Struktura tych dziesięciu wartości przybiera kształt kołowego kontinuum, do którego przyporządkowane są cztery kliny, a mianowicie: przekraczanie siebie, zachowawczość, umacnianie siebie i otwartość na zmiany [Schwartz i in., 2012]. Badanie wartości zgodnie z tą teorią daje możliwość dokonania przez jednostkę wyboru wartości najważniejszej w systemie. Układem wartości w tej strukturze rządzą reguły podobieństwa oraz przeciwieństwa, co oznacza, że wartości położone blisko siebie są motywacyjnie zbieżne i możliwe jest ich jednoczesne realizowanie (np. hedonizm i władza, tradycja i bezpieczeństwo), zaś wartości, które znajdują się po przeciwnych stronach koła, wzajemnie się

² W 2012 roku Schwartz zmodyfikował swoją teorię wartości, a w jego kołowym modelu wartości znalazło się ich 19. W niniejszej pracy oparto się na pierwotnych 10 wartościach.

wykluczają i nie są możliwe do współrealizowania w jednym działaniu (np. przystosowanie i hedonizm, kierowanie sobą i bezpieczeństwo) [Schwartz, 2012].

Według teorii wartości S.H. Schwartza wzrostowi dietności mogą sprzyjać określone wartości, które są zgodne z podejmowaniem decyzji o posiadaniu dzieci i inwestowaniem w rodzinę. Na podstawie badań oraz modelu wartości Schwartza można wskazać następujące wartości jako potencjalnie sprzyjające wzrostowi dietności: tradycja, życzliwość, bezpieczeństwo, uniwersalizm i przystosowanie. Natomiast wartości wskazujące na koncentrowanie się jednostki na sobie, takie jak hedonizm, stymulacja, osiągnięcia i władza, mogą kolidować z wymaganiami rodzicielstwa.

Tradycjonalizm i religijność są silnie skorelowane z wyższą dietnością, co wykazały badania, których celem było wyjaśnienie międzykulturowych różnic w zachowaniach prokreacyjnych. W badaniu tym wzięto pod uwagę trzy komplementarne podejścia: opartą na popycie ekonomiczną teorię dietności (ETF), zmodyfikowaną wersję opartego na podaży podejścia „wartości dziecka” (VOC) jako szczególną teorię ogólnej teorii społecznej funkcji produkcji społecznej oraz teorię ram interpretacyjnych (*framing theory*) zmiennej racjonalności [Nauck, 2014]. Z badań wynika również, że osoby przywiązane do tradycyjnych norm religijnych i kulturowych częściej uznają posiadanie dzieci za element udanego i szczęśliwego życia, niezależnie od poziomu rozwoju gospodarczego [Zafar, Ford, Ankomah, 1995].

Bezpieczeństwo jest związane z potrzebą stabilizacji i porządku, co może prowadzić do pozytywnego postrzegania rodziny jako źródła bezpieczeństwa. Analiza wartości w kontekście zachowań społecznych wskazuje, że bezpieczeństwo, jako wartość konserwatywna, wspiera decyzje prorodzinne [Schwartz i in., 2012].

Chociaż wartości uniwersalne, takie jak troska o dobro innych i przyszłość świata, czasem wiążą się z ograniczeniem dietności z powodów ekologicznych, mogą również sprzyjać odpowiedzialnemu rodzicielstwu, jeśli dzieci postrzegane są jako środek realizacji dobra wspólnego. Podobnie może być z przystosowaniem [Schwartz i in., 2012].

Aassve, Billari i Pessin [2016] badali rozbieżność w trendach dzietności w społeczeństwach rozwiniętych i zwrócili uwagę na wzrost potrzeby łączenia życia zawodowego z rodzinnym na skutek wzrostu poziomu wykształcenia kobiet. Jednocześnie związane z tym trendy dzietności mogą zależeć od cech specyficznych poszczególnych krajów.

Wartości niesprzające dzietności to wartości związane z koncentrowaniem się jednostki na sobie. W badaniu przeprowadzonym w krajach rozwiniętych wykazano, że osoby o wysokim nasileniu wartości związanych z samorealizacją i indywidualizmem rzadziej decydują się na dzieci [Nauck, 2014]. Istnieje także silna, statystycznie istotna zależność pomiędzy rozpowszechnieniem wartości emancypacyjnych a wzrostem odsetka osób, które nie postrzegają posiadania dzieci jako obowiązku społecznego. Ponadto wraz ze wzrostem poziomu wartości emancypacyjnych wiek kobiety rodzącej pierwsze dziecko rośnie [Babyts, 2021].

Marco i in. [2018] badali z kolei wpływ świeckości państwa na związek między wyznawanymi wartościami a postawą wobec badań prenatalnych. Osoby, dla których najważniejsza jest obrona tradycji, odrzucają diagnostykę genetyczną preimplantacyjną, podczas gdy pozytywny stosunek do świeckości państwa dodatkowo koreluje ze stosunkiem do takiej diagnostyki. Osoby, dla których tradycja nie jest najważniejszą wartością, chcą, aby prawo państwowe (ustawy) było wolne od wartości religijnych związanych z ochroną życia poczętego.

Reasumując, wśród wartości odgrywających istotną rolę w procesie podejmowania decyzji znajduje się tradycja, ponieważ wiąże się ona z postrzeganiem rodzicielstwa jako naturalnego etapu życia. Silne przywiązanie do religii wiąże się z wyższymi preferencjami prokreacyjnymi. Bezpieczeństwo może pośrednio sprzyjać dzietności, zwłaszcza jeśli społeczeństwo oferuje wsparcie rodzinom. Wartości niesprzające dzietności to stymulacja i hedonizm, bo koncentrują się one na przyjemności, nowości i wolności osobistej, co często jest w opozycji do obowiązków rodzicielskich. Osiągnięcia i władza oznaczają, że osoby skoncentrowane na karierze i statusie mogą odwlekać decyzję o rodzicielstwie lub rezygnować z posiadania dzieci. Natomiast kierowanie sobą, choć może prowadzić do świadomych wyborów, często wiąże się z niezależnością, co nie zawsze sprzyja tradycyjnym rolom rodzicielskim.

4. Perspektywy wzrostu diety przez pryzmat wartości życiowych w świetle badań empirycznych wśród studentów polskich uczelni

4.1. Metodyka badania, ograniczenia metodologiczne i charakterystyka próby badawczej

Pytania o wartości w życiu młodych ludzi i o to, kiedy czują się szczęśliwi, są istotne z punktu widzenia perspektyw ich rodzicielstwa i perspektyw demograficznych w Polsce. Obszar badań został skoncentrowany na determinantach diety ze szczególnym uwzględnieniem wartości w życiu młodego pokolenia (studentów). Odpowiedzi pozwoliły uchwycić zachodzące zmiany w wartościach życiowych na przestrzeni pokoleń.

Dla zrealizowania celu badania zastosowano metodę ilościową, wykorzystującą sondę techniką CAWI przy użyciu kwestionariusza ankiety on-line i narzędzia Google Forms. Poza zaletami tej techniki należy wskazać na ograniczenie metodologiczne badania w postaci problemu z osiągnięciem reprezentatywności próby. Podstawową wadą CAWI w ramach metody sondażu diagnostycznego jest brak możliwości obserwacji respondentów i kontrolowania rzetelności ich odpowiedzi – w tym przypadku zarówno studentów, jak i ich rodziców oraz dziadków. Ograniczeniem jest także skala badania, która zawęża możliwość formułowania wniosków wykraczających poza poziom eksploracyjny. Respondenci zostali wprowadzeni do badania oraz poproszeni o rzetelność odpowiedzi, ale nie mamy pewności, czy rzeczywiście odpowiedzi udzielili ich rodzice i dziadkowie, czy też zaznaczone wartości życiowe były odzwierciedleniem postrzegania swoich przodków przez młode pokolenie, co *nota bene* też może stanowić ciekawą wartość poznawczą, ale utrudnia wnioskowanie w kwestii podejmowania decyzji o diety.

Kwestionariusz ankiety udostępniono w okresie marzec–kwiecień 2025 roku. Badanie miało charakter anonimowy, a każdy respondent miał możliwość jednokrotnego wypełnienia ankiety. Dobór próby w przeprowadzonym badaniu miał charakter celowo-kwotowy. Ankietę wypełniło 147 osób. Kwestionariusz ankiety składał się z 11 pytań merytorycznych, w tym jednego otwartego, oraz 7 pytań metryczki.

W badaniu przeważającą grupą były kobiety, które stanowiły 62,6% badanych. Z punktu widzenia miejsca pochodzenia co trzeci respondent pochodził ze wsi, a co piąty z miasta liczącego od 100 000 do 499 999 mieszkańców. Pod względem roku urodzenia najwięcej studentów biorących udział w badaniu ma obecnie 22 i 23 lata – łącznie 44,8% próby badawczej. 19% respondentów ma 24 lata. W kontekście problemu badawczego pracy studenci zostali zapytani też o to, czy pochodzą z rodzin wielodzietnych. Największą grupę stanowili studenci, którzy mają jednego brata lub siostrę (57%), 27,3% badanych ma dwójkę rodzeństwa, 9,9% – trójkę, 5% – czwórkę i jedna osoba więcej niż szóstkę rodzeństwa. Najwięcej badanych studiuje na Uniwersytecie w Białymstoku i Uniwersytecie w Gdańsku – odpowiednio 36% i 33%. Studentami studiów licencjackich i równoważnych było 51% respondentów, natomiast 49% studiuje obecnie na studiach magisterskich.

4.2. Wyniki badania

Pierwsze pytanie zadane badanym dotyczyło tego, czy czują się szczęśliwi, rozumiejąc szczęście jako ogólne zadowolenie z całości życia. Na tak zadane pytanie 60,5% studentów odpowiedziało, że są szczęśliwi, natomiast 39,5% badanych udzieliło odpowiedzi przeczącej. Jednocześnie 94 badanych studentów (63,9%) planuje w najbliższych 5–10 latach zawrzeć związek małżeński, natomiast 52 osoby (35,4%) nie planują tego robić. Jedna osoba (0,7%) jest już w związku małżeńskim. Na pytanie, czy w najbliższych 5–10 latach badani studenci planują mieć dziecko, 77 osób (52,4%) opowiedziało, że tak, zaś 60 osób (40,8%), że nie. Jedna osoba odpowiedziała, że ma już dziecko, a pozostałe 9 osób skorzystało z opcji odpowiedzi: inne, odpowiadając, że może to być dłużej niż 10 lat (2 osoby), że zależy to od przyszłej sytuacji finansowej, ale raczej tak (1 osoba), że zależy to od czynników zewnętrznych i jeszcze nie zdecydowali (2 osoby). Jedna osoba odpowiedziała, że jest singlem z wyboru i nie chce mieć dzieci (1), a dwie osoby udzieliły odpowiedzi, że jeszcze nie wiedzą.

Studentom, którzy w najbliższej przyszłości nie planują posiadania dziecka, zadane zostało pytanie dotyczące powodów takiej decyzji. Badani najczęściej wskazywali na brak stabilizacji finansowej (20% odpowiedzi). W następnej kolejności był brak chęci i umiejętności potrzebnych do wychowania dziecka

lub wręcz niechęć do posiadania dzieci (19% odpowiedzi) – studenci odpowiedzieli, że nie lubią dzieci, nie chcą być matką/ojcem, nie czują potrzeby posiadania dziecka, nie nadają się na rodzica, chcą żyć w pojedynkę, nie mają takiej potrzeby, nie są gotowi na dziecko lub nie czują się odpowiedzialni. 16% odpowiedzi miało związek ze skupianiem się na karierze, studiach, podróżach, poświęcaniu czasu dla siebie i trudnościami w pogodzeniu pracy zawodowej z wychowaniem dziecka. W tej grupie jedna osoba stwierdziła, że „najpierw kariera, potem dziecko”. Ponadto 4% badanych wskazywało, że nie chce się poświęcać, że dziecko to przeszkoda, która utrudnia lub uniemożliwia karierę zawodową, oznacza konieczność zrezygnowania z pracy i niektórych przyjemności, a także wiąże się z kosztami finansowymi. 14% odpowiedzi dotyczyło braku partnera i lęku o wybór odpowiedniego partnera/partnerki.

Jako motywy nieplanowania posiadania dziecka studenci wskazali także na brak mieszkania (8%) oraz brak bezpieczeństwa, niepewną sytuację i przyszłość w Polsce (7%). Wśród motywów odkładania decyzji o macierzyństwie lub rezygnowania z niego były też konsekwencje zdrowotne ciąży, strach przed ciążą i jej wpływ na organizm (3%). Kolejnymi motywami były obawa przed trudami macierzyństwa/ojcostwa (2%) i brak stałego zatrudnienia (2%). Respondenci wskazali także (po 1% odpowiedzi) na: brak żłobków, dyskryminację kobiet na rynku pracy z powodu decyzji o posiadaniu potomstwa, brak możliwości uzyskania kredytu dla młodych rodziców, problemy zdrowotne, obawy o zapewnienie dziecku dobrego życia na odpowiednim poziomie. Jedna osoba odpowiedziała, że planuje życie kapłańskie i jedna osoba napisała, że brzydzi ją ciąża, poród i połóg. Podsumowując motywy odkładania decyzji o rodzicielstwie i przyczyny niedecydowania się na dziecko, należy stwierdzić, że są one zbieżne z opisanymi w literaturze przedmiotu determinantami niskiej dzietności w Polsce (por. podrozdział 1.1. niniejszego opracowania). Warto zwrócić uwagę, że ponad połowa badanych chciałaby mieć w przyszłości dziecko.

Dalsza część badania została przeprowadzona w kontekście systemu wartości S. Schwartza (tabela 1).

TABELA 1

Wartości życiowe i przypisane im w badaniu stwierdzenia

Wartość	Użyte stwierdzenie
Kierowanie sobą	Ważne jest dla mnie wymyślanie nowych rzeczy, bycie kreatywnym, robienie rzeczy po swojemu.
Stymulacja	Ważne są dla mnie ryzyko i przygoda, posiadanie ciekawego życia.
Hedonizm	Ważne jest dla mnie, aby dobrze się bawić i „dogadzać sobie”.
Osiągnięcia	Ważne jest dla mnie osiągnięcie sukcesu oraz żeby ludzie doceniali moje osiągnięcia.
Władza	Ważne jest dla mnie bycie bogatym, posiadanie dużej ilości pieniędzy i drogich rzeczy.
Bezpieczeństwo	Ważne jest dla mnie życie w bezpiecznym otoczeniu, unikanie wszystkiego, co może być niebezpieczne.
Przystosowanie	Ważne jest dla mnie właściwe zachowanie, unikanie tego, co inni uznaliby za nieodpowiednie.
Tradycja	Ważne są dla mnie tradycja, przestrzeganie zwyczajów przekazywanych przez religię lub rodzinę.
Życzliwość	Ważne jest dla mnie pomaganie ludziom wokół, dbanie o dobro innych.
Uniwersalizm	Ważne są dla mnie dbanie o środowisko naturalne, troska o naturę.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Schwartz, 2012].

Spośród zawartych w tabeli 1 wartości badani mogli zaznaczyć maksymalnie trzy, które są dla nich w życiu najważniejsze. Studenci za najważniejsze wartości życiowe uznali: osiągnięcia, życzliwość oraz bezpieczeństwo, a w dalszej kolejności: tradycję i kierowanie sobą. Następnymi wartościami były: hedonizm, stymulacja, władza, przystosowanie i uniwersalizm (rysunek 4). Spośród 92 kobiet biorących udział w badaniu 30 wskazało na osiągnięcia, 17 na bezpieczeństwo, 13 na kierowanie sobą i 12 na hedonizm. Dla 55 badanych mężczyzn najważniejsze wartości to: kierowanie sobą (19), osiągnięcia (11), władza (7) i bezpieczeństwo (6). Na tradycję wskazali jedna kobieta i dwóch mężczyzn.

RYSUNEK 4

Najważniejsze wartości życiowe badanych studentów (n=147)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania empirycznego.

O najważniejsze wartości życiowe zostali następnie zapytani rodzice badanych studentów. Matki za najważniejsze wartości życiowe uznały: osiągnięcia, życzliwość i bezpieczeństwo (rysunek 5).

RYSUNEK 5

Najważniejsze wartości w życiu matek badanych studentów (n=128)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania empirycznego.

Dla ojców badanych studentów najważniejszymi wartościami są: tradycja, bezpieczeństwo oraz życzliwość (rysunek 6).

RYSUNEK 6

Najważniejsze wartości w życiu ojców badanych studentów (n=118)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania empirycznego.

Z kolei dla babć ze strony matek badanych studentów najważniejszą wartością życiową jest tradycja, a następnie życzliwość i bezpieczeństwo (rysunek 7).

RYSUNEK 7

Najważniejsze wartości w życiu babć (ze strony matek) badanych studentów (n=93)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania empirycznego.

Tradycja należy również do najważniejszych wartości życiowych babć ze strony ojców badanych studentów (rysunek 8). W dalszej kolejności są życzliwość, przystosowanie i bezpieczeństwo.

RYSUNEK 8

Najważniejsze wartości w życiu babć (ze strony ojców) badanych studentów (n=83)

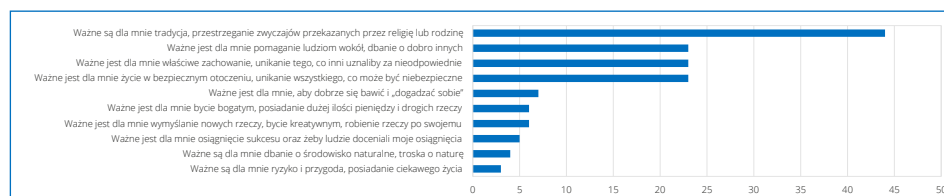

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania empirycznego.

Tradycja należy do najważniejszych wartości w życiu dziadków badanych studentów. Dla dziadków ze strony matek istotne są także życzliwość i bezpieczeństwo (rysunek 9), tak samo jak dla dziadków ze strony ojców respondentów (rysunek 10).

RYSUNEK 9

Najważniejsze wartości w życiu dziadków (ze strony matek) badanych studentów (n=74)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania empirycznego.

RYSUNEK 10

Najważniejsze wartości w życiu dziadków (ze strony ojców) badanych studentów (n=64)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania empirycznego.

Kategoria osobistych wartości na tle różnic pokoleniowych wykazuje wyraźne zmiany w zakresie tradycji, która jest wartością sprzyjającą dietności. O ile dla dziadków badanych studentów była to najważniejsza wartość, o tyle dla studentów znajduje się ona dopiero na czwartym miejscu. Najważniejszą osobistą wartością w życiu studentów jest osiągnięcie sukcesu i docenianie ich osiągnięć. Matki studentów za najważniejszą wartość uznają bezpieczeństwo, natomiast dla ojców jest to wartość tak samo ważna jak tradycja. Podsumowując, wartości życiowe reprezentowane obecnie przez młode pokolenie nie gwarantują stabilnego rozwoju demograficznego. Kryzys demograficzny oznacza bezpośrednie skutki dla systemu emerytalnego w postaci pogłębiania się dysproporcji między liczbą osób, które korzystają ze świadczeń emerytalnych, a liczbą osób, które te świadczenia będą wypracowywać.

4.3. Analiza empiryczna – zależności

W celu zbadania siły i kierunku zależności zachodzących między zmiennymi i udzielenia odpowiedzi na pytanie: Jakie są zależności w systemie wartości

reprezentowanym przez studentów oraz między systemem wartości reprezentowanym przez młode pokolenie a wartościami ich rodziców i dziadków? zastosowano współczynnik korelacji liniowej r -Pearsona. W analizie empirycznej zwrócona została uwaga na proces wychowawczy i jego wpływ na rozwój i utrwalenie systemu wartości u młodych osób. W pierwszej kolejności zbadane zostały zależności między danymi metryczkowymi a systemem wartości studentów. Z przeprowadzonej analizy wynikają następujące wnioski:

- najsilniejszy związek między danymi metryczkowymi a wskazanymi wartościami zachodzi między pochodzeniem (wielkość miejsca zamieszkania) a kierowaniem sobą ($r = 0.3$), tzn. im większa wielkość miejscowości z punktu widzenia liczby mieszkańców, tym ważniejsze jest kierowanie sobą. Następnie silna korelacja zachodzi między płcią a kierowaniem sobą ($r = 0.24$) i między płcią a bezpieczeństwem ($r = -0.2$) – mężczyźni częściej wskazywali, że ważne jest dla nich bycie kreatywnym, zaś kobiety częściej deklarowały, że ważne jest dla nich bezpieczeństwo;
- najsilniejsza ujemna korelacja w kontekście danych metryczkowych zachodzi między pochodzeniem a bezpieczeństwem ($r = -0.19$), tzn. wraz ze wzrostem liczby mieszkańców miejscowości, z której pochodzą studenci, mniej ważne jest dla nich bezpieczeństwo;
- między tym, czy student czuje się szczęśliwy, a wartością władzy zachodzi słaba ujemna korelacja ($r = -0.19$), tzn. jeśli ktoś wskazał, że jest szczęśliwy, to raczej nie wskazał, że ważne jest dla niego bycie bogatym;
- między posiadaniem rodzeństwa a życzliwością zachodzi słaba ujemna korelacja ($r = -0.19$), tzn. jeśli ktoś posiada rodzeństwo, to raczej nie wskazał, że ważne jest dla niego pomaganie ludziom wokół.

Z interpretacji zależności między wskazywanymi przez studentów wartościami wynika, że ujemna korelacja występuje między: bezpieczeństwem a kierowaniem sobą ($r = -0.29$), bezpieczeństwem a osiągnięciami ($r = -0.24$), tradycją a hedonizmem ($r = -0.24$), tradycją a stymulacją ($r = -0.23$), życzliwością a hedonizmem ($r = -0.21$), stymulacją a bezpieczeństwem ($r = -0.21$), osiągnięciami a uniwersalizmem ($r = -0.19$). Natomiast dodatnia korelacja zachodzi między stymulacją a hedonizmem ($r = 0.25$) oraz między planowaniem dziecka a wskazaniem tradycji jako najważniejszej wartości ($r = 0.22$), ale jest to słaba siła korelacji.

W przypadku matek badanych studentów ujemna korelacja zachodzi między bezpieczeństwem a władzą ($r = -0.18$), zaś dodatnia między stymulacją a hedonizmem ($r = 0.35$) – tak samo jak u studentów. Dodatnia korelacja zachodzi także u matek między stymulacją a osiągnięciami ($r = 0.25$) oraz między osiągnięciami a władzą ($r = 0.29$).

Z analizy zależności między wartościami wskazywanymi przez ojców studentów wynika, że ujemna korelacja zachodzi u nich między bezpieczeństwem a władzą ($r = -0.28$) – tak samo jak u matek, ale u ojców jest ona wyraźnie silniejsza. Ujemna korelacja zachodzi też między tradycją a władzą ($r = -0.23$) i między hedonizmem a życzliwością ($r = -0.21$) – tak samo jak u studentów – oraz między bezpieczeństwem a osiągnięciami ($r = -0.24$) – tak samo jak u studentów. U matek studentów siła tej zależności była słabsza ($r = -0.17$). Dodatnia korelacja u ojców zachodzi w przypadku zależności między osiągnięciami a władzą ($r = 0.27$) – podobnie jak u matek – oraz między bezpieczeństwem a przystosowaniem ($r = 0.27$).

Analizując zależności między równocześnie wskazywanymi wartościami przez babcie (z obu stron razem), warto wskazać na dodatnie korelacje między osiągnięciami a władzą ($r = 0.26$), bezpieczeństwem a przystosowaniem ($r = 0.23$), kierowaniem sobą a stymulacją ($r = 0.22$), stymulacją a hedonizmem ($r = 0.23$).

Związki między równocześnie wskazywanymi wartościami przez dziadków (z obu stron razem) prowadzą do wniosku, że dodatnia korelacja dotyczy przystosowania i tradycji ($r = 0.21$) oraz bezpieczeństwa i przystosowania ($r = 0.23$) – tak jak u babć i ojców. Ujemna korelacja zachodzi z kolei między władzą a życzliwością ($r = -0.2$), hedonizmem a życzliwością ($r = -0.2$) i między bezpieczeństwem a kierowaniem sobą ($r = -0.2$).

W trakcie badań nad wpływem wychowania na wartości studentów zwrócona została uwaga na zależności zachodzące między wartościami wyznawanymi przez matki i studentów oraz między wartościami wyznawanymi przez ojców i studentów. Z tej pierwszej zależności wynika, że dodatnia korelacja (jeśli matka wybrała daną wartość, to student często też) dotyczy: życzliwości ($r = 0.33$), hedonizmu ($r = 0.32$), tradycji ($r = 0.22$) i władzy ($r = 0.2$). Jednocześnie występuje brak ujemnych korelacji, nawet bardzo słabych – tzn. wartości wybrane

przez studentów nie stoją w opozycji do wartości wybieranych przez matki, brakuje tu elementu „buntu” przeciwko wartościom wyznawanym przez rodzica. Natomiast w drugiej zależności zwraca uwagę dodatnia korelacja (jeśli ojciec wybrał daną wartość, to student często też) dotycząca tradycji ($r = 0.35$), przystosowania ($r = 0.29$), życzliwości ($r = 0.25$) oraz stymulacji ($r = 0.24$). Kierowanie sobą i bezpieczeństwo mają również relatywnie wysoki współczynnik Pearsona = 0.19. Tak samo jak u matek nie zanotowano ujemnych korelacji, nawet bardzo słabych.

Biorąc pod uwagę wpływ wychowania w kontekście zmian międzypokoleniowych, przeanalizowano osobno wpływ matki i ojca. W odniesieniu do wpływu matki zaobserwowano dodatnią korelację między wartościami wybranymi przez osobę z pokolenia rodziców (matki + ojcowie) a ich matką (czyli babcią) w przypadku: uniwersalizmu ($r = 0.32$), życzliwości ($r = 0.32$), bezpieczeństwa ($r = 0.28$), hedonizmu ($r = 0.28$), przystosowania ($r = 0.25$) i tradycji ($r = 0.23$). Z analizy zależności wynika, że istnieje większy wpływ babci na matkę/ojca niż matki/ojca na studenta, tzn. wpływ wychowania się osłabia na przestrzeni pokoleń. Podobne wartości współczynnika Pearsona między wartościami: a) studenta a matki, b) rodzica a babci wystąpiły wobec: tradycji, życzliwości, kierowania sobą i hedonizmu, tzn. w kwestii tych wartości wpływ pozostaje relatywnie niezmienny na przestrzeni pokoleń. Natomiast wpływ ojca to dodatnia korelacja między wartościami wybranymi przez osobę z pokolenia rodziców (matki + ojcowie) a ich ojcem (czyli dziadkiem), występująca w przypadku: bezpieczeństwa ($r = 0.21$), hedonizmu ($r = 0.21$) i tradycji ($r = 0.19$). Z jednej strony wartości, na które wpływa ojciec, zmieniły się na przestrzeni pokoleń, ale z drugiej strony liczba wartości podlegających widocznemu wpływowi nie uległa znaczącej zmianie, tzn. wpływ ojca ani się nie wzmocnił, ani nie osłabił. Podobne wartości współczynnika Pearsona między wartościami: a) studenta a ojca, b) rodzica a dziadka, zachodzą w odniesieniu do: kierowania sobą, bezpieczeństwa, hedonizmu, tzn. w kwestii tych wartości wpływ pozostaje relatywnie niezmienny na przestrzeni pokoleń. Warto podkreślić, że hedonizm i kierowanie sobą pojawiły się również w przypadku matek.

Z analizy zależności wynika jednocześnie, że nie istnieje żadna korelacja między tym, czy rodzic wybrał osiągnięcia jako ważną dla siebie wartość, a tym, czy zrobiło to jego dziecko, niezależnie od pokolenia i niezależnie od tego, czy byli

to matka czy ojciec. Jest to jedyna wartość życiowa, dla której nie stwierdzono żadnej korelacji – oznacza to, że znaczenie przypisywane sukcesowi jest niezależne od postawy prezentowanej przez rodziców, a tym samym nie wynika bezpośrednio z wychowania.

5. Wnioski

W procesie podejmowania decyzji o posiadaniu dziecka istotne są czynniki ekonomiczne, a przede wszystkim: poczucie bezpieczeństwa związane ze stabilną sytuacją finansową i mieszkaniową oraz czynniki pozaekonomiczne. Depopulacja w Polsce stale przybiera na sile. Wyzwania społeczno-gospodarcze dla naszego kraju wiążące się z kryzysem demograficznym przekładają się na rosnące obciążenia pracującej części społeczeństwa.

Obserwowane w naszym kraju zmiany demograficzne stanowią poważne wyzwanie dla systemu emerytalnego. Rozwiązania prawne wprowadzone w ramach reformy emerytalnej z 1999 r. (likwidacja możliwości wcześniejszego przechodzenia na emeryturę, nowa formuła obliczania wysokości świadczenia) bez wątpienia przyczyniły się do złagodzenia skutków kryzysu demograficznego dotyczących systemu emerytalnego. Po upływie 26 lat od wprowadzenia reformy wyraźnie widać, że zmiany te są niewystarczające. Od wielu już lat zarówno instytucje międzynarodowe, jak i środowiska naukowe formułują postulaty podjęcia działań w kierunku wzmocnienia stabilności systemu emerytalnego, w tym przez wprowadzenie środków dotyczących rzeczywistego wieku przejścia na emeryturę i zreformowanie preferencyjnych systemów emerytalnych [Zalecenia Rady UE..., 2025]. Doświadczenia związane z podniesieniem w 2012 roku wieku emerytalnego oraz jego późniejszymi konsekwencjami wskazują, iż idea zmiany obowiązującego obecnie w Polsce wieku emerytalnego nie ma poparcia politycznego. Z tego też względu w najbliższym czasie w naszym kraju należy spodziewać się działań, których celem będzie zwiększenie wskaźnika aktywności zawodowej osób w wieku powyżej 50 lat, w tym także stworzenie zachęt ekonomicznych do dobrowolnego odroczenia momentu przejścia na emeryturę.

Na podstawie wyników badań oraz modelu wartości Schwartza można wyróżnić wartości, które potencjalnie sprzyjają wzrostowi dietności – należą do

nich: tradycja, życzliwość, bezpieczeństwo, uniwersalizm oraz przystosowanie. Z kolei wartości o charakterze egocentrycznym, takie jak hedonizm, potrzeba stymulacji, dążenie do osiągnięć czy władzy, mogą pozostawać w sprzeczności z wyzwaniami związanymi z rodzicielstwem.

Zanik modelu rodziny wielodzietnej, wzrost popularności życia w pojedynkę, zmiany w systemie wartości życiowych na przestrzeni pokoleń, przejawiające się w preferowaniu osiągania sukcesu w porównaniu z tradycyjnymi wartościami dziadków i rodziców badanych studentów (dla matek najważniejsze jest bezpieczeństwo, dla ojców istotna okazuje się tradycja) są czynnikami kształtującymi trendy ludnościowe w naszym kraju. Na pytanie, czy w najbliższych 5–10 latach badani studenci planują mieć dziecko, 52,4% odpowiedziało, że tak, zaś 40,8%, że nie. Przeprowadzone badanie wskazuje jednocześnie, że młode pokolenie kieruje się wartościami, które nie sprzyjają trwałemu rozwojowi demograficznemu. Należy w tym miejscu dodać, że żyjąc obecnie w czasach relatywizmu, niezwykle trudno jest kształtować hierarchię wartości, w której religijność jest najważniejsza.

Jak wynika z rozważań zawartych w niniejszym artykule, powiązania między rozwojem demograficznym a wartościami młodego pokolenia są złożone i nie zawsze oczywiste, podobnie jak zależności między systemem wartości reprezentowanym przez młode pokolenie a wartościami ich rodziców i dziadków. Z analizy wyników badań wynika, że dążenie do osiągnięć (sukcesu), które stoją w opozycji do wartości sprzyjających rodzicielstwu są niezależne od postawy reprezentowanej przez rodziców, co sugeruje, że nie jest ono bezpośrednio uwarunkowane wychowaniem.

Zaprezentowane wyniki prowokują jednocześnie do kontynuacji badań w zakresie determinant i skutków procesów demograficznych przez pryzmat znaczenia wartości oraz roli wychowania w utrwalaniu systemu wartości u młodych osób. W przyszłości warto byłoby przeprowadzić badania uwzględniające znaczenie systemu wartości reprezentowanego przez młode pokolenie na większej, reprezentatywnej próbie, a także poszerzyć kontekst analizy o doświadczenia innych krajów, na przykład w ramach Unii Europejskiej. Badania nad wpływem systemu wartości na procesy demograficzne mają istotny potencjał wyjaśniający i zasługują na większe zainteresowanie ze strony środowisk

naukowych. Z perspektywy dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego zasadne jest ponadto kontynuowanie badań nad innymi skutkami gospodarczymi kryzysu demograficznego w Polsce.

Literatura

- Aassve A., Billari F.C., Pessin L., 2016, *Trust and Fertility Dynamics*, "Soc Forces", vol. 95, no. 2, s. 1–33.
- Ankieta, 2025, <https://docs.google.com/forms/d/1fS2IG6X0hPBL7YIVFITlj6woSezFXp-Ch4Uve0Hi4S48/edit> [data dostępu: 2.07.2025].
- Babych M., 2021, *Emancipative Values and Reproductive Behavior in the Context of Demographic Modernization (Based on World Values Survey (2017–2020) data)*, "Demography and Social Economy", no. 2, s. 37–52.
- Bakiera L., 2022, *Styl realizacji rodzicielstwa w kontekście zmian społeczno-kulturowych i demograficznych*, [w:] *Rodzina – wyzwania na XXI wiek*, Michalski M.A. (red.), Rządowa Rada Ludności, Warszawa.
- Bezpieczeństwo dzięki różnorodności. Reforma systemu emerytalno-rentowego w Polsce*, 1997, Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Reformy Zabezpieczenia Społecznego, Warszawa.
- CBOS, 2017, *Opinie i Diagnozy nr 37: Rodzina PLUS. Sytuacja polskich rodzin i oceny polityki prorodzinnej*, Warszawa.
- Ditrich R., 2025, *Zapomnimy, jak brzmi śmiech dziecka? Dietność w Polsce idzie na kolejny rekord*, <https://forsal.pl/gospodarka/demografia/artykuly/9785433,zapomnimy-jak-brzmi-smiech-dziecka-dietnosc-w-polsce-idzie-na-kolejn.html> [data dostępu: 12.02.2026].
- Dmochowska H., 2015, *1939–1945 Pro Memoria*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Dybińska, K., 2025, *Katastrofa demograficzna po polsku. Psycholog mocno o wychowaniu młodzieży*, <https://biznes.interia.pl/gospodarka/news-katastrofa-demograficzna-po-polsku-psycholog-mocno-o-wychowa,nld,7971614> [data dostępu: 12.02.2026].
- Golczyk O., Kamińska M., 2023, *Analiza dietności i jej uwarunkowań w Polsce w 2021 roku*, [w:] *Zastosowanie metod ilościowych w ekonomii i finansach*, Grześkowiak A., Peterneka P. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Gronek M., 2025, *Psycholog: Istota problemu demograficznego w Polsce tkwi w wychowywaniu młodych*, <https://rodzina.wiara.pl/doc/9272759.Psycholog-Istota-problemu-demograficznego-w-Polsce-tkwi-w> [data dostępu: 12.02.2026].
- Hanel P.H.P., Litzellachner L.F., Maio G.R., 2018, *An Empirical Comparison of Human Value Models*, "Frontiers of Psychology", vol. 9, s. 1–14.

- Kalus K., 2025, *Nowy model życia w Polsce. Dane GUS pokazują wielką zmianę jak na dłoni*, <https://www.money.pl/gospodarka/nowy-model-zycia-w-polsce-dane-gus-pokazuja-wielka-zmiane-jak-na-dloni-7161837629164224a.html> [data dostępu: 12.02.2026].
- Kaźmierczak-Kałużna I., 2020, *Gdzie te dzieci? O pronatalistycznej (nie) efektywności programu „Rodzina 500 plus”*, „Rocznik Lubuski”, nr 46(2), s. 131–144.
- Kotowska I.E., Jóźwiak J., Matysiak A., Baranowska-Rataj A., 2008, *Poland: Fertility Decline as a Response to Profound Societal and Labour Market Changes?*, “Demographic Research”, vol. 19, article 22, Special Collection 7: “Childbearing Trends and Policies in Europe”, s. 795–854.
- Marco G. Di, Hichy Z., Coen S., Rodriguez-Espartal N., 2018, *The Effect of Values and Secularism on Attitude towards Pre-Implantation Genetic Diagnosis of Embryos*, “Social Sciences”, vol. 7, no. 11, s. 1–10.
- Michalski B., 2009, *Wyzwania demograficzne z perspektywy problemu międzynarodowej konkurencyjności gospodarki*, „Zeszyty Naukowe Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Techniki, Studia z Nauk Społecznych”, nr 2, s. 201–222.
- Mynarska M., 2011, *Kiedy mieć dziecko? Jakościowe badanie procesu odraczania decyzji o rodzicielstwie*, „Zeszyty Naukowe, Instytut Statystyki i Demografii SGH”, nr 11.
- Nauck B., 2014, *The Value of Children Revisited: A Cross-cultural Perspective*, “Demographic Research”, no. 30, s. 133–174.
- Nosarzewska E., 2020, *Starzenie się społeczeństw krajów rozwiniętych*, <https://ptsp.pl/starzenie-sie-spoleszenstw-krajow-rozwinietych-megatrendy-2050> [data dostępu: 12.02.2026].
- Nusbaum C., Henriksen E., Cooley T., 2024, *Zmiany demograficzne: dobrodziejstwo dla jednostek, ale wiatr w oczy europejskiej gospodarce*, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/trendy-gospodarcze/zmiany-demograficzne-dobrodziejstwo-dla-jednostek-ale-wiatr-w-oczy-europejskiej-gospodarce> [data dostępu: 12.02.2026].
- Pangsy-Kania S., 2023, *Crowdfunding as a Tool to Spread Good Attitudes in the Media and Support in Shaping Values in Human Life on the Example of the Production of the Film ABP Lefebvre – Why?*, „Studia Sieci Uniwersytetów Pogranicza”, t. 7, s. 225–238.
- Pangsy-Kania S., 2024, *Czy za pieniądze można kupić szczęście? – konsumpcjonizm jako przyczyna kryzysów*, „Optimum. Economic Studies”, nr 2(116), s. 20–42.
- Pojęcia stosowane w statystyce publicznej, 2025, <https://stat.gov.pl> [data dostępu: 29.05.2025].
- Prognoza wpływów i wydatków Funduszu Ubezpieczeń Społecznych na lata 2025–2029*, 2024, Departament Statystyki i Prognoz Aktuarnych ZUS, grudzień.
- Remiszewska Z., 2024, *Rola wartości w życiu ludzkim*, [w:] *Młodzież wobec wartości*, Magier P. (red.), Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa.
- Schwartz S.H., 2012, *An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values*, “Online Readings in Psychology and Culture”, vol. 2, no. 1.

- Schwartz S.H., 1994, *Are There Universal Aspects in the Structure and Contents of Human Values?*, "Journal of Social Issues", vol. 50, s. 19–45.
- Schwartz S.H., Cieciuch J., Vecchione M., Davidov E., Fischer R., Beierlein C., Ramos A., Verkasalo M., Lönnqvist J.E., Demirutku K., Dirilen-Gumus O., Konty M., 2012, *Refining the Theory of Basic Individual Values*, "Journal of Personality and Social Psychology", vol. 103, no. 4, s. 663–688.
- Schwartz S.H., 1992, *Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries*, [w:] *Advances in Experimental Social Psychology*, vol. 25, M.P. Zanna M.P. (red.), Academic Press, London.
- Sikorska M., 2021, *Czy zwiększenie diety w Polsce jest możliwe?*, Instytut Badań Strukturalnych, IBS Policy Paper, <https://ibs.org.pl/wp-content/uploads/2022/12/Czy-zwiekszenie-dietnosci-w-Polsce-jest-mozliwe.pdf> [data dostępu: 12.02.2026].
- Sytuacja demograficzna Polski, 2023. Raport 2022–2023*, 2024, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa.
- Sytuacja demograficzna Polski do roku 2022, 2023*, GUS, Warszawa.
- Sytuacja demograficzna Polski, 2025*, Dane za 1 kwartał 2025 r. (szacunki wstępne), <https://ssgk.stat.gov.pl/Ludnosc.html> [data dostępu: 12.02.2026].
- Śleszyński P., Wiśniewski R., Szejgiec-Kolenda B., 2018, *Demographic Processes in Poland in the Years 1946–2016 and Their Consequences for Local Development: Current State and Research Perspectives*, „Geographia Polonica”, vol. 91(3), s. 317–334.
- Zafar M.I., Ford N., Ankomah A., 1995, *Significance of Beliefs and Values in Predicting Fertility and Contraceptive Behaviour in Pakistan*, "Journal of Biosocial Science", vol. 27, no. 3, s. 301–318.
- Zalecenia Rady UE w sprawie polityki gospodarczej polityki społecznej, polityki zatrudnienia, polityki strukturalnej i polityki budżetowej Polski z 4.06.2025 r. (COM 2025, 221).
- Zieleniecki M., 2010, *Reforma emerytalna – bilans zysków i strat*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, vol. 24, s. 523–535.
- Zieleniecki M., 2020, *20 Jahre Rentenreform in Polen*, [w:] *Arbeits- und Sozialrecht für Europa. Festschrift für Maximilian Fuchs*, Marhold F., Becker U., Eichenhofer E., Igl G. (red.), Nomos, Baden-Baden.